

KOSSUTH LAJOS „BEÁZOTT” KALAPJA

Mándy Iván a Kossuth-hagyományról és a felelősségről

H Ó Z S A É V A

A Kossuth-évforduló kapcsán sem emlegetik azokat az egészen sajátos Kossuth-kommentárokat, amelyeket a Mándy-novellákban talál meg az olvasó. Mándyról ugyanis köztudott, hogy olyan neveket említ, amelyek nem szerepelnek a Hősök Antológiájában, még a lapalji jegyzetben sem, Bakacsi fogalmaz így a *Testedzés* című novellában. A történelmi ember jelenvaló élete pedig mindig is foglalkoztatta az író. 1985-ben maga Mándy vallott arról, hogy egyre inkább vonzódik a történelmi témához, *A létra* keletkezését is ez motiválta. A történelemből legfőképpen az egyén és/vagy a történelmi egyéniség szituáltsága és a tárgykapcsolatok érdeklik, a hagyományos értelemben felfogott történelmi idő eltűnik. *A létra* megírásának forrása például a Batthyány-émlékmű látványa, a kint-bent kiszorítós térjátéka, amelyről a következő idézet tanúszkodhat:

„A létra kibámul az utcára.

Autótábor egy emlékmű körül. Gróf Batthyány Lajos.

Az első felelős magyar miniszterelnök. A leverett szabadságharc agyonlőtt miniszterelnöke.

Fénytelen fény a mécsben. Vékonyka fény.

Újabb kocsik érkeznek. Dudálás, tülkölés.

Madarak rebbennek fel.

Madarak . . .”

Később ez olvasható:

„A létra odabent egy elpusztult szobában.

A mártír miniszterelnök odakint.

Akárcsak egy kiszorítós játék.”

A létra szökése szintén az (időbe vetett) emlékművel függ össze:

„Elment a létra. Elhagyta a házat. Köszönés nélkül. Észrevétlenül. Mintha sose látott volna egyetlen szobát se. Sose bámult volna ki egyetlen ablakon se. Nem ismert volna egyetlen lakót se.

Megállt odalent egy emlékmű előtt. A vértanúhalált halt miniszterelnök előtt. Egy öreg baka tisztelgése.

Utolsó tiszteletadás.”

A *Nyári délután* a talán magára maradni akaró Batthyányt említi. Az emlékmű emblémaértékű, állandó viszonyítási alap, bizonyosság és létállandóság a bizonytalanban. Az emlékművek hasonló megközelítése irodalmi toposzként olvasható. 1848 és a mártír miniszterelnök *kinti* emlékműve tehát valami egészset, befejezettet, létbizonyosságot jelez Mándy Iván novellaopusában. A *Séta a sötétben* narrátora éppen a szemetesvödört tanulmányozza, amikor valaki a lépcsőn felelősségre vonja és megrágalmazza:

„– Maga hivatalt vállalt a Bach-korszakban!

– Mit beszél?”

A magyarázat elmarad, ámde a narrátor rádöbben arra, hogy nem beszélgetőpartnerének tartozik a válasszal, nem vele kell az árulást tisztáznia:

„Gróf Batthyány Lajos magyar miniszterelnök. Nála kell jelentkeznem. Csúnyán befeketítettek előtte. (. . .)

Elsurrantam gróf Batthyány Lajos emlékműve mellett.

Talán elfeledkezett rólam, talán nem.”

Az említett szöveghelyek egyértelműen rámutatnak arra, hogy Mándyt az „utáni” érdeklí, a heideggeri időjáték, vagyis a jelenen való „keresztülcselekvés”, amely a jövő felől meghatározott, és magára veszi a múltat. A jelen tűnik el a történetben. Az időjátéknál is fontosabb azonban a felelősség kérdése, amely a Mándy-féle aspektusból egyéni felelősséget jelent. Erre utal például *A tábornok* című novella szövege, amelyben Bem tábornok Petőfi (a szövegben: Sándor) haláláért érez felelősséget, de a Kossuth–Görgey dialógus ugyancsak ezzel a nézőponttal áll összefüggésben.

A felelősség egyébként kulcsszó a forradalom végnapjaiban, miként ezt Szemere Bertalan Kossuthnak címzett emlékirata bizonyítja (Szeged, 1849. július 21.). Ha az olvasó újraolvassa Kossuth és Görgey *kétféle* aradi kiáltványát, és meglesi az ideiglenes kormány megszűnésének határhelyzetét, akkor érthető, hogy Kossuth és Görgey „vitája” miért foglalkoztatja a szépírókat is.

Kossuth a nemzetet, Görgey a polgárokat szólítja meg. Kossuth végrendelkezik, Görgey egy utolsó esélyt kínál fel, a felelősség tehát Görgeyre hárul.

Kossuth a következőket írja Görgey-elvásáraitól: „Megvárom tőle, s ezért Isten, a nemzet s a história előtt felelőssé teszem, hogy ezen hatalmat legjobb tehetsége szerint hazánk nemzeti státusz-életének megmentésére, javára s jövőjének biztosítására fordítandja.

Szeresse hazáját oly önzetlenül, mint én szeretém, és legyen a nemzet boldogságának biztosításában szerencsésebb nálamnál.

Cselekvéssel többé nem használhatok hazámnak; ha halálom valami jót eszközölhet számára, örömmel adandom életemet áldozatul.

Mándyt a Kossuth–Görgey-dialógus értelmezési lehetősége, a „kommentár” érdekli. Novelláinak állandó motívuma az apa Görgey-látása, amely szerint Görgey Artúr az „egyetlen férfi ebben az országban”, és ennek ürügyén képét is kiakasztotta (íme az újabb „emlékmű”!).

Az *Ami megmaradt* című novellában felvillan az apa által frott Görgey-tanulmány és a könyvtári jegyzetelés emléke, valamint a Kossuth–Görgey-dialógus apai interpretációja, amely mindössze egy kiszorító gesztusban nyilvánul meg:

„Görgey Artúr képét mindenestre kiakasztottad. Az egyetlen férfi ebben az országban.

És Kossuth?

Ki volt az a vén hólyag, aki sírva és bömbölve kísért fel a kávéházból? – De Gyulám, bömbölte –, legalább azt ismerd el, hogy Kossuth szerepe az emigrációban... – Ugyan, kérlek! – Mi az, hogy ugyan kérlek?! (Ettől valahogy becsavarodott, ez beadott neki.) Egyáltalán az, hogy Magyarország azért a külföld előtt mégiscsak egybefonódott Kossuth nevével! – Apa legyintett, és akkor az öreg rácsuklott az asztalra.”

A *Fényképezés* novellaszövegéből arról is értesül az olvasó, hogy az apa másképpen nyúlt volna a Görgey-témához, mint ahogyan ezt a történelemtudomány tette.

1848 és 1867 (szintén) dialógusban áll Mándy novellavilágában, az egész munkát és a kompromisszumot szembesíti egymással, és ebben a vonatkozásban az extratextualitás is szerepet játszik. A nem „eredeti” dialógus a Kossuth–Görgey-polémiával hozható összefüggésbe. Az *apa hangja* című novellában a kiegészítés és Ferenc József megkoronázásának történelmi szituációja kapcsán a következő narrátori reflexió kap helyet a szövegben: „1848 egész munka akart lenni. 1867 lényegében kompromisszum. Amott a magyar állam gondolatának szabad röpte, a birodalmi kapcsolat fenntartásával, itt a ’48 lényeges alkotórészei fenntartásával mégiscsak magalkuvás.”

1848 ennél fogva határvonal Mándy történelmi gondolkodásában. A megalkuvó magatartás egy másik történelmi szituációban, a huszadik század ötvenes éveinek vonatkozásában foglalkoztatta, de főként a művész-lét szemszögéből.

Mándy (az apaitól eltérő) Kossuth-közjátéka *A villamos* szövegébe, annak *Utak és utasok* fejezetébe (töredékébe) kerül be. Kossuth villamosútjának szinte anekdotázó anakronizmusa Mikszáth-paródiaként (is) olvasható:

Kossuth a Teréz-templomnál száll fel a villamosra, és a külváros irányába halad. Útja pontosan feltérképezhető. Az Andrassy útnál „Gyulát” hibáztatja Ferenc József megkoronázatásáért (ismét a felelősség felvetése!), a Vécsey utca a tábornoikat juttatja eszébe, kalapján – amelyet kezében tart – a beázások foltjai láthatók. Ez egyébként a történelem és a lét (kint-bent) villamosa, főként a tömeg tartózkodási helye. A nézőpont-függőség szempontjából jelentős a történelmi időjáték. A magányos Kossuth a múltból szemléli a márt, ugyanakkor a „mai” viszonyból tekint vissza, és értékeli saját múltját, a forradalom előtti és utáni szerepvállalását, illetve kortársait és azok tetteit; a villamos viszont céltalan mozgásban van, miként maga a nézőpont is; a végállomás allúziója szintén felvillan (az olvasói játéktérben persze Esti Kornél utazása jelenik meg). Ebbe a Kossuth-képbe a huszadik századi emigráns-sorok ugyancsak beszűrődnek. Az ironikus én a Kossuth-kultuszra reflektál, a megmerevedett, emblémaértékű emlékművet mozdítja el. A szobrot rombolja le, és eleveníti meg már *A villamos* említett fejezete elején, amikor Kossuth úgy válik le a falról, mintha „egy öreg kőszent” csúszott volna le, majd véletlenül a hadirokkant-ülőhelyen foglal helyet. Mándy szövegközi játéka persze Kossuth villamosútja során következetesen működik: feltűnnek a kávéházi hírlapírók, vagy az eső, amely március tizenötödikét idézi, a halottak árnyai . . .

A legfontosabb beszélő tárgy, a forradalmiság rekvizituma, azonban a kalap. A „kultikus” tárgy, a kőszoborhoz hasonlóan mulandó, holott a nagy történelmi időszak tanúja. Az ironikus-parodisztikus játékba az elégikus hiány-szólam is belejátszik. A Kossuth-relikvia az idő-villamosra kerül: „Kossuth levette a kalapját. Végigsimított a karimáján. A térdére tette a kalapot. Ölébe vette. Hát elég ócska! Beázások sötét foltjai.

– Mit nézegeti azt a kalapot? – Egy özvegyasszony állt előtte. Elszáradt, sárga csont.

– Csakugyan! Mit nézegetem? Egy kalap az csak egy kalap.

– Azért egy kicsit törődhetne vele! És mi lenne, ha venne egy újat?

– Erre már én is gondoltam.

Az öregasszony közelebb hajolt.

– Persze könnyű tanácsot adni! Tanácsot mindenki adhat. De ha valakinek üres a zsebe! – Elhallgatott. Majd hirtelen. – A gyerekeinkre pedig ne is számítsunk!

– Én nem panaszkodhatok.”

Kossuth történelmi cselekedetét, valamint a Kossuth-nóta metaforikus „kegytárgyát” az utasok elfeledték. A fel nem ismerhetőség szituációjában Kossuth a villamossal magára marad. A „jelenvaló” Kossuth mások nézőpontjából elveszítette a Kossuth nevet. Önazonossága viszont fontosabb, mint bármikor. Beázott (egykor mitizált) kalapjának felcserélése kizárólag mások

szempontjából merülhet fel, viszont a történelmi név és a hozzá tartozó ereklyék megtartásának felelőssége az „utasokra” hárul.

„Az Én a Másik előtt végtelenül felelős” (levinas), de a szerepek változnak. A történelmi név mégsem a mozdíthatatlan kőszent neve. Mikszáth Zrínyit, Mátyás Kossuthot mozdította el, hogy nézőpontjukból korunk kételyekkel teli elmozdulásait kutassa. Az olvasó pedig az irodalmi „visszamtizálódás” esélyeit fontolgatja az utazó, magányos, emberien tűnékeny, megtört Mátyás-féle Kossuth „túlannjával” kapcsolatban.

Az utaztató szándékú narráció éppen a hagyomány (szövegközi) újragondolását (nem szoborrá merevítését) teszi lehetővé. Lyka Károly a halott Kossuth hazájába szállítása mutat rá arra, hogyan állta az Abbáziába utazó Ferenc József szimbolikusan útját a halott Kossuth Lajosnak. Mátyás Kossuthja szabadon és feltartóztatlanul utazik.

IRODALOM

- Balassa Péter: Mátyás és a magyarok. *Európai Utas*, 1993, 4. (13.) 53–55.
- Dávidházi Péter: *Per passivam resistentiam*. Argumentum, Budapest, 1998
- Erdődy Edit: *Mátyás Iván*. Balassi Kiadó, 1992
- Kalla Zsuzsa szerk. *Kegyelet és irodalom*. Kultusz történeti tanulmányok. Petőfi Irodalmi Múzeum Könyvei 7., Budapest, 1997
- Kulcsár-Szabó Zoltán: Név, konvenció, írás. *Alföld*, 1998. 2., 84–90.
- Mátyás Iván. *Interjú 1985. január 30-án Budapesten*
- Mátyás Iván: „Ez az a hely, ahol mindenfélék laktak” (Holmi, 1996. 4.) In: *A pálya szélén*. In memoriam Mátyás Iván. Domokos Mátyás és Lengyel Balázs szerk. Nap Kiadó, Budapest, 1997, 9–20.
- Lyka Károly: Kossuth halálos ágyánál. In: Lukácsy Sándor: *Magyar Robinson és egyéb irodalmi ritkaságok*. RTV-Minerva, Budapest, 1987, 187–191.
- Mészöly Miklós: *Otthon és világ*. Esszék, tanulmányok. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1994
- Rónay László: Mátyás Iván önéletrajza. In: *Mítosz és emlékezet*. Vigilia Kiadó, Budapest, 1997, 149–151.
- Szegedy-Maszák Mihály: *Irodalmi kánonok*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998
- Szilágyi N. Zsuzsa összeállítása: „*hírünk, nevünk virágozni fog*” 1848–1849. Kriterion, Bukarest–Kolozsvár, 1998
- Szirák Péter: Novella és más műfajok a többirányú olvasás összjátékában. *Alföld*, 1998, 2., 95–100.
- Z. Varga Zoltán: Önéletírás-olvasás. *Jelenkor*, 2000, 1., 87–93.